

Antwoord aan Drees

Onze parlementaire democratie heeft het moeilijk. Recente opinieonderzoeken wijzen op een groot gebrek aan vertrouwen.

Als wij het vertrouwen in onze democratie willen herstellen, resp. verstevigen, dan is het eerste wat moet gebeuren, dat er aan de onbepaalde onderhandelingsvrijheid van de partijen na de verkiezingen paal en perk wordt gesteld, dat de formatieprocedure wordt geobjectiveerd en gereguleerd en dat ernaar wordt gestreefd aan een verkiezingsuitslag zoveel mogelijk richtlijnen te ontleen voor de samenstelling van een regering.

Vandaar de zeven spelregels die ik twee maanden voor de nacht van Schmelzer heb geformuleerd, maar die sindsdien alleen maar aan actualiteit hebben gewonnen.

De zeven spelregels vragen zeker om een aanvulling. Zo geef ik Drees toe, dat de praktische uitvoerbaarheid van sommige van de spelregels, zonder verder gaande wijzigingen in de grondslagen van ons parlementaire stelsel, op moeilijkheden zou kunnen stuiten. De spelregels betekenen in feite een breuk met het dualistisch karakter van ons parlementaire stelsel. Ik ben dan ook een fervent voorstander van een monistische structuur en hoop dat de PvdA zich bij de komende grondwetsherziening sterk zal maken voor de wederinvoering van de verenigbaarheid van het minister- en kamerlidmaatschap. Naar mijn mening moeten zowel de minister-president als de leden van zijn kabinet deel blijven uitmaken van de volksvertegenwoordiging en de leiding van hun partij(en) in handen houden. Voor de oude socialisten was dit een principiële zaak. Schaper schreef al in 1917 dat 'hoe meer ontwikkeld de democratische instellingen zijn, hoe minder de volksvertegenwoordiging *tegenover* de regering behoeft op te treden.' De kabinetten zullen dan immers uit de volksvertegenwoordiging voortkomen en de wil van haar meerderheid weergeven. 'Parlementsleden en ministers kunnen aldus, onder het algemeen kiesrecht, samen worden beschouwd als de dragers van een volstrekt democratisch gezag, onmiddellijk ontleend aan het volk zelf.' (In: 'De waardering van het Parlement')

Toegevend dat enkele van mijn spelregels pas goed tot gelding kunnen komen na een ingrijpende herziening van de grondslagen van ons parlementaire stelsel, houd ik toch staande dat wij ook binnen de mogelijkheden van het huidige systeem een heel eind kunnen komen. De belangrijkste van mijn spelregels sluiten zelfs aan bij de praktijk van de laatste jaren.

Dat de lijstaanvoerder van de grootste partij minister-president wordt, is in 1956 gebeurd. Alleen hebben we toen de ergerlijke situatie beleefd, dat de coalitiepartners vier maanden lang geprobeerd hebben aan deze en andere consequenties van de (duidelijke) verkiezingsuitslag te ontkomen. Drees zal zich dat nog heel goed herinneren. En daarom begrijp ik zijn opmerking niet dat de vervulling van het minister-presidentschap niet een punt zou raken dat bij de achter ons liggende formaties moeilijkheden placht op te leveren. Duynstee vermeldt b.v. zijn reactie op de polsing van Van Tilburg door informateur De Gaay Fortman: 'Drees stelde zich op het standpunt, dat, als hij zelf niet premier zou worden, als premier uit de PvdA iemand zou dienen op te treden, die duidelijk zou spreken tot de bevolking en als lijsttrekker een gunstig beeld zou oproepen, zoals b.v. Suurhoff. Van Tilburg achtte Drees onvoldoende bekend om als premier en lijstaanvoerder op te treden . . .' (p. 126)

De eis dat de parlementaire steun van een kabine aan een maximum (b.v. 90 of 100 zetels) zou moeten worden gebonden, sluit nauw aan bij de weerstanden die in 1963 allerwegen zijn gerezen tegen de pogingen van Romme en De Kort om een vijfpartijkabinet te formeren. Zeer terecht is toen van vele kanten gesteld, dat de aanwezigheid van een kwantitatief sterke oppositie een levensvoorwaarde is voor een goede funtionering van de democratie.

Ik geloof dat prof. Schlichting het algemeen gevoelen het beste uitdrukte toen hij in de Volkskrant schreef: 'Verkiezingen met vijf lijsten, die op een eenheidskabinet uitlopen, verschillen in feite niet zoveel meer van verkiezingen met één eenheidslijst.' Partijen dienen geen 'politieke delegaties van stabiele volksdelen', maar 'alternatieve beddingen voor een wisselvallige kiezersgans' te zijn.

Maar wat voor een vijfpartijkabinet geldt, is in beginsel ook van toepassing op een tweepartijkabinet dat b.v. op 130 van de 150 kamerzetels zou berusten (vgl. de grote coalitie in West-Duitsland). Niet het aantal partijen is bepalend voor de wurgende greep van de regeringsmeerderheid op het parlement, maar haar numerieke sterkte in de Kamer.

Nu ben ik het met Drees eens, dat zich in de huidige partijstructuur nog moeilijk een homogene oppositie laat denken, die na gunstige verkiezingen eventueel de macht van een regeringsmeerderheid zou kunnen overnemen. Drees wees daar al op in het kamerdebat van 12 mei 1955. Maar toen voegde hij daar nog iets aan toe: 'Wat ook in Nederland noodzakelijk is, dat is, dat er een mogelijkheid bestaat van wisseling van partijen, die in de regering vertegenwoordigd zijn, als de meningsverschillen te groot worden. Een dergelijke soepelheid moet het systeem kennen...' Deze toevoeging is essentieel. Want zij betekent de erkenning van de noodzaak, dat er in het parlement voortdurend oppositionele reservebanken aanwezig moeten zijn om zo'n wisseling mogelijk te maken. Mijn maximumeis past dus ook in de opvattingen van Drees. Overigens ben ik van mening, dat via een herziening van de staatsrechtelijke spelregels eerder tot noodzakelijke hervormingen in de partijstructuur kan worden gekomen dan via vrijblijvende discussies over de grondslagen van elkaanders bestaan.

Aan een soepele wisseling van regeringspartijen heeft het de laatste jaren intussen niet ontbroken. Juist het feit, dat deze tussentijdse wisselingen zich hebben kunnen voltrekken zonder raadpleging van de kiezers heeft veel wrevel gewekt. Mijn straffe eis van één formateur, bindende afspraken voor vier jaar en bij mislukking of tussentijdse crisis: automatische kamerontbinding, geeft aan deze wrevel uiting. En daarmee ben ik teruggekeerd tot mijn uitgangspunt. Want als men er serieus naar streeft aan de verkiezingsuitslag richtlijnen te ontleen voor de kabinetsformatie, dan sluit dat tussentijdse wisselingen zonder verkiezingen uit.

Wanneer men tot een stringente koppeling van verkiezingsuitslag en kabinetsformatie komt, is een goede informatie aan de kiezers vóór de verkiezingen over de stappen die men daarna bij de samenstelling van de regering en de opstelling van een regeringsprogram denkt te ondernemen, onontbeerlijk. Dit roept bij Drees nogal wat bezwaren op. Terecht wijst hij erop — en dat is zijn hoofdbezwaar — dat hierdoor de vrijheid van de onderhandelaars — de a.s. minister-president voorop — tot een minimum beperkt. Maar dat is dan ook mijn bedoeling. Wanneer wij de kiezers enige inspraak in de regeringsformatie willen verschaffen — en dat is mijn uitgangspunt — dan is aan een dergelijke vrijheidsbeperkende objectivering van de formatieprocedure niet te ontkomen, hoe vervelend ook voor de betrokkenen.